

Світлана Куранова

<https://orcid.org/0000-0003-2474-1404>

ПРАГМАТИЧНА КООРДИНАТА МОДЕЛЮВАННЯ ДИСКУРС-ПОРТРЕТА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто особливості формування прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості. На матеріалі есеїстики О. Забужко досліджено структурно-прагматичну організацію публіцистичних текстів, окреслено специфіку використання прагматичних одиниць різного рівня складності, виділено прагматичні засоби та способи оформлення дискурсивної зв'язності. Розглянуто смислову структуру прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, дискурс-портрет, прагматика, прагматична координата, мовленнєвий акт, мовленнєва подія, мовленнєвий акт.

Вступ

Для сучасної лінгвістики вивчення мовної особистості є актуальним, проте недостатньо розвиненим напрямом. Від початку цей аспект мовознавчих розвідок був пов'язаний із розвитком текстової лінгвістики та дослідженнями стилю письменників. Наступним етапом наукових пошуків у цій царині стало залучення основних положень теорії соціального конструктивізму до опису процесу комунікації. Нині мовну особистість вивчають у сукупності соціального, психічного, етичного, когнітивного компонентів, що відбиваються в її мовленні. Такий підхід дає змогу описати її як складну багаторівневу функціональну систему, що містить рівень володіння мовою (мовну компетенцію), володіння засобами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативну компетенцію), знання світу (тезаурус).

Теорію створення дискурс-портрета мовної особистості вважаємо одним із актуальних напрямів у психолінгвістиці. Дискурс-портрет є групою методів аналізу текстів, що враховує поліфонію змістового текстового простору та інформацію, яка характеризує адресанта. Цілісний

дискурс-портрет мовної особистості може бути змодельований у результаті багатоаспектного семантичного, сигматичного, прагматичного та синтактичного аналізу відповідних текстів. Поняття «дискурс-портрет мовної особистості» є ширшим за більш конкретизовані визначення, як-от «дискурс-портрет політика», «дискурс-портрет блогера» тощо, оскільки передбачає дослідження різних аспектів мовленнєвої діяльності особистості, яка може бути одночасно блогером, політиком, письменником і т. ін.

Теоретичне підґрунтя

Комунікативно-функційний простір дискурсу інтегрує сили мовленнєвого впливу адресанта на адресата за чотирма координатами: семантичною, сигматичною, прагматичною, синтактичною (Зернецький, 1992, с. 19–20). Простір мовленнєвої діяльності дискурсу особистості є об'єднанням відповідних сил (координат): аргументативної (семантика), мотиваційної (сигматика), прагматичної (прагматика), акумулювання (синтактика). Семантична координата пов'язана зі змістовою інтерпретацією знака, сигматична – з комунікативним розгортанням адресантом особистісних смислів із урахуванням їх співвіднесеності з навколишньою дійсністю на основі власного досвіду пізнання. Прагматична координата пов'язана зі створенням та використанням у мовленні відповідних одиниць та прогнозованим впливом відповідного тексту на адресата, а також його мовленнєву/немовленнєву активність у відповідь. Синтактична координата – це сукупний, акумульований вплив на адресата за допомогою послідовностей одиниць мовленнєвої діяльності в межах одного дискурсу.

Практика створення дискурс-портрета мовної особистості є дослідженням, інтерпретацією та одержанням нових даних щодо застосовуваного адресантом арсеналу семантичних, сигматичних, прагматичних, синтактичних засобів та способів мовленнєвої діяльності. Відповідні засоби та способи можуть бути названі семантиконом, сигматиконом, прагматиконом та синтактиконом мовної особистості (Зернецький, 1992, с. 20). За такого підходу комунікативно-функційний аналіз дискурсу полягає у вивченні взаємодії синтактичних, семантичних та прагмалінгвістичних особливостей тексту та його компонентів у ракурсі мовно-діяльного підходу до мови.

Загальнотеоретичні питання дискурс-аналізу широко представлені в роботах сучасних українських та зарубіжних лінгвістів (Бацевич, 2005; Бацевич, 2010; Зернецький, 1992; Зернецький, & Рябоконе, 2017; Зернецький,

& Рябоконь, 2019; Космеда, 2018; Космеда, 2019; Макаров, 2003; Ухванова-Шмигова, 2014; Яворська, 2000; Dijk, 1997; Zernetska, & Zernetski, 2017), проте недостатньо вивченим залишається напрям, пов'язаний із функціонуванням персональних дискурсів. Узагальнений дискурс-портрет мовної особистості є результатом багатоаспектного дослідження її персонального дискурсу.

Спробою практичного застосування технології дискурс-експертизи став аналіз різножанрових друкованих та відеотекстів виступів політичних лідерів (Ухванова-Шмигова, 2014). В основу такого аналізу було покладено каузально-генетичну теорію змісту дискурсу, а його результатом стало створення низки дискурс-портретів політиків. У цій статті представлено методику моделювання прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості на основі багатоаспектного інтегративного підходу. Окремі прийоми застосування цієї методики вже було апробовано на прикладі аналізів інтерв'ю, публіцистичних творів, записів у соціальних мережах (Куранова, 2017; Куранова, 2018а; Куранова, 2018б).

Мета статті – дослідити особливості формування, структурні та смислові ознаки прагматичної координати дискурсу мовної особистості. Для реалізації цієї мети передбачено виконання таких завдань: розглянути особливості структурно-прагматичної організації текстів; визначити специфіку використовуваних мовною особистістю прагматичних одиниць різного рівня складності, вивчити особливості їх функціонування; простежити прагматичні засоби та способи оформлення дискурсивної зв'язності.

Методи та матеріал дослідження

Для дослідження порушеної проблеми обрано публіцистичні тексти Оксани Забужко (Забужко-1, Забужко-2). Тексти такого типу авторка називає «нон-фікшн» (Забужко-1, с. 7), створюючи власну таксономію жанрів, текстових парадигм та дискурсивної діяльності; у прагматичному аспекті їх можна охарактеризувати як динамічні та здатні до подальшого об'єднання та укрупнення мовленнєві події або сукупності подій. Есе, статті, виступи тощо існують як порівняно незалежні мовленнєві події, що публікувалися в друкованих виданнях, на інтернет-ресурсах (наприклад, сайтах «Радіо Свобода», «Українська правда») тощо, а з часом були упорядковані авторкою до збірки. Такими сукупностями мовленнєвих

подій є, зокрема, збірка есеїстки «З мапи книг і людей» (2012), збірка публіцистики «І знов я влізаю в танк» (2016).

Дискурс-аналіз текстів пропонуємо здійснювати у вигляді човникової процедури, що відбувається шляхом переходу від прагматичного аналізу до семантичного, від семантичного – до сигматичного, і далі – до синтактичного, у межах якого вивчають розгортання дискурсу за кожною з координат. Алгоритм дій багатоаспектного дискурс-аналізу вже було схарактеризовано й детально описано на прикладі дослідження стратегій, тактик та прийомів мовленнєвої діяльності (Куранова, 2018b, с. 35–36). Початок процедури дискурс-аналізу з прагматичного рівня пояснюється тим, що прагматичні одиниці (наприклад, мовленнєві акти, імплікатури, пресупозиції), принципи та правила (наприклад, принципи кооперації, інтересу, максима тактовності тощо) пояснюють відношення між адресантом та адресатом, обрання ними відповідних способів вираження думки, вплив тих чи тих соціальних мотивів, наявність прихованих намірів тощо.

Прагматичний аспект створення дискурс-портрета публічної мовної особистості передбачає застосування одиниць мовленнєвої діяльності різного рівня складності: мовленнєвий акт (МА), мовленнєвий хід (МХ), мовленнєвий крок (МК), мовленнєва взаємодія (МВ), мовленнєва подія (МП) (Макаров, 2003, с. 181–190). Усі наведені вище одиниці застосовують на позначення мовленнєвих дій, тому вони належать царині прагматики. Водночас вони широко застосовуються в дискурс-аналізі. Зокрема, Т. ван Дейк зазначає, що прагматику можна вважати частиною дискурсивних студій (Dijk, 1997, р. 14). Лінгвопрагматичний аспект дискурс-аналізу було застосовано для дослідження інтерв'ю (Куранова, 2014, с. 37–38). МА – елементарна мовленнєва дія мовця, яка полягає у вимовленні певного висловлення, що наділене змістом та однозначною референцією. Мовленнєвий хід (МХ) виконує функцію щодо початку, продовження та розвитку дискурсу загалом. Докладніше відповідно до цієї функції МХ поділяють на такі:

- 1) ініціальні;
- 2) ті, що використовуються для продовження, розвитку, обрамлення дискурсу;
- 3) відповідають на попередні МХ;
- 4) фіксують завершення дискурсу;
- 5) метакомунікативні МХ.

У мовленні МХ дорівнює завершеній послідовності речень, у письмовому тексті – абзацу, а в системі передавання усного мовлення – репліці. МК – це послідовність МХ, усе, що сказане між змінами комунікативних ролей. Стереотипний обмін МХ називають мовленнєвою взаємодією, або обміном (МВ, або МО). Виокремлення такої структурної одиниці є необхідним для дослідження діалогічного дискурсу. Відповідно до їх складності розрізняють прості (елементарні) та складні (комплексні) МО. Прикладами простих МО може бути відповідь на привітання, надання обіцянки, висловлення вдячності тощо. Комплексні МО є об'єднанням декількох (трьох, чотирьох та більше) реплік, наприклад: запитання – відповідь – повторне запитання – підтвердження – уточнення – відповідь.

Чергування МК або МХ у межах МО є зміною комунікативних ролей. Спосіб їх зміни (наприклад, «плавний», після перебивання чи паузи) вважаємо одним із важливих чинників динамічної організації дискурсу в цілому та критерієм створення типології дискурсів (Куранова, 2014, с. 38). Зміна комунікативних ролей визначається соціально-психологічними факторами, а структурні особливості її організації дають змогу відрізнити дружню комунікацію від регламентованої тощо.

Мовленнєва подія (МП) є найбільшою одиницею мовленнєвої діяльності. Характерними ознаками МП є її цілісність та завершеність; поряд із іншими одиницями мовленнєвої діяльності, її застосовують для аналізу як усного мовлення, так і письмового тексту. Прикладами МП можуть бути стаття, офіційне засідання, інтерв'ю, конференція, лекція, урок у школі тощо.

Для прагматичного аналізу публіцистичних текстів пропонуємо застосовувати окрему одиницю мовленнєвої діяльності, що може бути названа макромовленнєвою подією (ММП). ММП – це сукупності мовленнєвих подій, як-от збірки, що можуть містити статті, есе, тексти виступів, листування, що можуть існувати й як окремі МП, і як частина складнішої одиниці.

Важливим для моделювання прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості є виокремлення в межах МП ядерної, перед-ядерної та післяядерної частин, які дають дослідникові змогу визначити типи зв'язків між структурними компонентами, їх напрямом, розташування тематичних МА тощо.

Особливості формування прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості

Особливістю розгортання прагматичної координати дискурс-портрета О. Забужко є структурна багатофункційність МП, що можуть бути як автономними, так і складовою більшої події (МПП), і засобом формування дискурсивної зв'язності дискурсу мовної особистості й публічного дискурсу в цілому. В межах МПП структурування МП відбувається зокрема й за тематичним принципом, спостерігається також тематичне ускладнення (наявність підтем). Авторка використовує кільцевий принцип організації окремих структурних частин МПП (наприклад, заголовків, епіграфів, вступу) або усіх структурних елементів (заголовка, епіграфа, вступу, назв розділів).

Збірку «З мапи книг і людей» «...складають вибрані есе з доробку останніх дванадцяти років, об'єднані темою культурного простору навколо нас» (Забужко-1, с. 2). Це 23 мовленнєві події, що тематично розподілені за чотирма розділами: «Читати», «Писати», «Бачити», «Жити». Отже, у розділі «Читати» містяться есе про книги «чужі» – сюжети з кола «“формативної літератури”, часів дитинства й юності...», у розділі «Писати» – «книги власні – присутні остільки, оскільки здійсмають довкола себе явно видимі “енергетичні збурення”, своєрідні “дольові вихори”, куди втягуються інші “книги й люди”, продукуючи, своєю чергою, нові історії й тексти...» (Забужко-1, с. 11). Розділ «Бачити» про «“не книги” – тексти, створені засобами інших, “візуальніших” од літератури мистецтв (театр, кіно, телебачення), але не менш знакові в моїй (Оксани Забужко. – С. К.) біографії, а головне, не лише моїй...» (Забужко-1, с. 11). У розділі «Жити» зібрано есе-портрети – «три покоління української інтелігенції – вважати, ціле ХХ століття» (Забужко-1, с. 12). Ці МП інтегровані зв'язками з епіграфом: цитатою з твору Генрі Міллера «Біг Сюр і помаранчі Ієроніма Босха». Епіграф має тематичні зв'язки із заголовком збірки, вступом та назвами розділів. Зокрема:

Заголовок:

З мапи книг і людей.

Епіграф:

...я складу величезну мапу чи схему, яка краще од будь-якої книжки розкаже історію моїх друзів, і ще одну, яка розкаже історію книжок у моєму житті...

Генрі Міллер. Біг Сюр і помаранчі Ієроніма Босха

Вступ:

...несподівано прийшов її **заголовок** – за «підказкою» від **Генрі Міллера**, «кружечки» на **мані** заповнити неможливо, дві **Міллерові «мапи»**, поставлені одна навпроти одної., тому не «**мапа**» – лишень «з **мапи**»; **Моя мапа** має трохи іншу легенду, ніж **міллерівська**. На ній є **книги** – чужі <...> І є на цій **мапі книги власні**; Крім того, позначено й «**некниги**» – тексти, створені засобами інших, «**візуальніших**» од **літератури мистецтв...**; За збігом, **люди**, чий портрети тут зібрано, Так, теж сама собою, визначилася і структура книжки: чотири її розділи – «**Читати**», «**Писати**», «**Бачити**», «**Жити**» – при неминучій умовності поділу, групують тексти, розкидані на дистанції від літа 1999-го до літа 2012-го, власне за цими чотирма рубриками.

Назви розділів:**Читати, Писати, Бачити, Жити.**

Тематичні зв'язки (когерентність) через мовні засоби їх вираження (повторення іменників **мапа, книги**, власного імені **Генрі Міллер**, синонімів та близьких за семантикою слів) інтегрують назву, епіграф, вступ, розділи в макромовленневу подію (ММП). Отже, кожне з есе є одночасно і МП, і, разом з автосемантичним елементом (епіграфом) та заголовком, частиною більшого об'єднання – ММП.

У заголовку, епіграфі, вступі названі вище мовні засоби реалізують категорію проспекції; ретроспективні зв'язки простежуємо між назвами розділів, епіграфом та вступом.

Наявність проспективних та ретроспективних зв'язків, когерентності дає змогу говорити про інтеграцію мовленневих подій (23 есе та вступу) в єдину макромовленневу подію (ММП).

Есе як МП розподілені між чотирма розділами (темами). У межах розділу **Писати** (Тема 2) МП 11 (*Передмова до другого видання*) та МП 12 (*Слово до перського читача*) об'єднані підтемою (*Дві слові до «Казки про калинову сопілку»*).

ММП «*З мапи книг і людей*» має таку дискурсивну організацію.

ММП = Епіграф + 23 МП

Епіграф

МП 1 (*Вступ*)

Читати (Тема 1)

МП 2 – МП 10

Писати (Тема 2)

Дві слові до «Казки про калинову сопілку» (Підтема 2.1)

МП 11 (Підтема 2.1)

МП 12 (Підтема 2.1)

МП 13 – МП 16

Бачити (Тема 3)

МП 17 – МП 19

Жити (Тема 4)

МП 20 – МП 23

Вступ до збірки «З мапи книг і людей» є мовленнєвою подією, що реалізує категорію проспекції: звертає увагу читачів на структурну організацію збірки, повідомляє про задум авторки. Водночас *Вступ* пояснює основну ідею (концепт) збірки та встановлює зв'язки з іншими структурними частинами (МП), заголовком та епіграфом (автосемантичним елементом – цитатою Генрі Міллера). Ці зв'язки формуються власними іменами (*Генрі Міллер, Юрій Шевельов, Катерина Білокур, Євген Сверстюк, Нострадамус*), власними назвами (*Чорнобиль*), назвами культурних подій («*Кавказьке крейдове коло*» *Роберта Стурра, Сталкер*), книжок (*Вінні-Пух*), цитатами («*хто кому сниться*»).

Кожне з есе як МП супроводжується примітками (наприклад: *Уперше опубліковано в газеті «Столичные новости» в січні 2002 року*) (Забужко-1, с. 15), які, окрім відповідності очевидним правилам посилань на перші публікації, є засобом формування дискурсивної зв'язності. Ідеться про об'єднання МП у всій мовленнєвій діяльності автора, структурування дискурсу особистості.

Збірка «І знов я влізаю в танк» є сукупністю МП (макромовленнєвою подією – ММП), і, разом зі збіркою «З мапи книг і людей», належить до жанру «нон-фікшн». Водночас, на відміну від останньої, ця збірка характеризується більшою жанровою довільністю, оскільки, окрім статей, есе, спогадів, вона містить і тексти інтерв'ю. Сама авторка в такий спосіб окреслює принцип добору текстів до збірки «І знов я влізаю в танк»:

«Можна сказати, що це авторський “портрет доби” – дискретний, змонтований з різних текстів (кожен із яких, у принципі, можна читати й окремо), – як з фотознімків одного обличчя в різних ракурсах. Можна сказати, що це й історія моєї *персональної війни* – досі не конче видимої чи врозумливої українському читачеві (до того ж майже половина цих текстів українською друкується вперше). А можна, трохи перефразувавши

класика, сказати, що “історія моєї війни є частина історії війни моєї батьківщини”» (Забужко-2, с. 20–21).

ММП «*І знов я влізаю в танк*» складається з 38 МП, які розподілені між двома розділами: *I. Проти матриці, II. Ландшафти й профілі*. Ці МП інтегровані зв'язками із заголовком та епіграфом.

Заголовок:

І знов я влізаю в танк

Епіграф:

*засипаючи решту овиду
сірим щебенем **ранкових новин,
інтернет-курявою, як по бомбьожці...**
...І знов мене косять безсонні ночі,
як площу, по котрій проходить **армія,
і знов я влізаю в танк...***

(З вірша «*Диптих 2008 року*»)

Замість передмови: *Пам'ятаючи про Камірос:*

*Це книжка про **війну**, читачу. Тільки **не про ту, залізом і кров'ю, що з зими 2014-го прийшла на нашу землю, – а про ту, куди менш видимо оку мирного обивателя...***

*Її звуть «**інформаційною**», «**психологічною**», «**гібридною**» та ще десятками протейвських псевдонімів – і тим часто-густо примішують її істинний масштаб <...> При сучасному рівні глобалізації та **інформаційних технологій** захоплювати країни й перерозподіляти ресурси на нашій кульці можна вже й не доводячи **агресію** до «гарячої» фази <...>*

*«розгледіти за позірно безсистемними й розрізненими формами **російської інформаційної й культурної експансії** (чи, краще сказати, “**гібридної окупації**”) <...>*

*Розуміється, ця книжка – не «підручник» з розв'язаної проти нас **інформвійни**, це лиш певна «сума досвіду» мого в ній вимушеного перебування...*

*...на **інформаційній передовій**...*

*...це й є **твоя війна**...*

*люди продовжують нічого не розуміти, повторювати, ехолалією, останню почуту з **телевізора** (чи **іншого, витонченішого джерела**)...*

*...це історія **моєї персональної війни**...*

Я написала тоді «Ти казав їх любити, Господи...» – першу частину майбутнього «Диптиха 2008 року» (Забужко-2, с. 8–26).

Зв'язки між заголовком та епіграфом є проспективними та ретроспективними: заголовок вказує на тематику МП, що входять до складу ММП, в епіграфі міститься вислів, що став заголовком (*І знов я влізаю в танк*). В епіграфі та передмові авторка використовує семантично близькі слова та словосполучення. У передмові О. Забужко формулює принципи структурування книжки:

«Тексти в книжці, втім, розміщено не в хронологічному порядку: за кількома особливо знаковими винятками, вони не є коментарями до подій біжучої історії – радше спробами добути з тих подій смисл, що дозволяє людині вистояти, коли їй 24 години на добу “хакають мозок”» (Забужко-2, с. 30).

Отже, збірки *«З мапи книг і людей»*, *«І знов я влізаю в танк»* мають подібність у структурно-смісловій організації ММП: ретроспективні та проспективні зв'язки між епіграфом, заголовком та вступом (передмовою), тематичне об'єднання МП (есе). Наприклад, у збірці *«З мапи книг і людей»* у підрозділі *«Жити»* міститься 4 МП: *Інтродукція (до книжки «Оксана Забужко, Юрій Шевельов. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002»)*, *Леонід Плющ: повернення додому?*, *Коротка історія рок-н-ролу по-українськи, Ефект присутності*.

У збірці *«І знов я влізаю в танк»* тематичне об'єднання МП є більш ускладненим: окрім поділу на розділи (теми), в межах кожного з них деякі з МП об'єднано за підтемами. Наприклад:

І. Проти Матриці (розділ / тема)

Візитівка: Три селфі з різних ракурсів (підрозділ / підтема)

1. Дещо про культурні стандарти.

2. Діагноз: письменник.

3. Письменник про війну (Слово для каталогу України на Франкфуртському книжковому ярмарку 2015).

Збірка *«І знов я влізаю в танк»* як ММП має таку дискурсивну організацію:

ММП = епіграф + 38 МП:

Епіграф

МП 1 (*Замість передмови*)

Розділ 1. *Проти Матриці* (Тема 1)

МП 2 – МП 3

Візитівка: три селфі з різних ракурсів (Підтема 1.1)

МП 4 (Підтема 1.1)

МП 5 (Підтема 1.1)

МП 6 (Підтема 1.1)

МП 7 – МП 8

Київський диптих (Підтема 1.2)

МП 9 (Підтема 1.2)

МП 10 (Підтема 1.2)

МП 11 – МП 16

З воєнних хронік: Україна – Європа – Кода (Підтема 1.3)

МП 17 (Підтема 1.3)

МП 18 (Підтема 1.3)

МП 19 (Підтема 1.3)

МП 20 (Підтема 1.3)

МП 21

II. Ландшафти й профілі (Тема 2)

МП 22 – МП 31

Харківський диптих (Підтема 2.1)

МП 32 (Підтема 2.1)

МП 33 (Підтема 2.1)

Польський диптих (Підтема 2.2)

МП 34 (Підтема 2.2)

МП 35 (Підтема 2.2)

Білоруський диптих (Підтема 2.3)

МП 36 (Підтема 2.3)

МП 37 (Підтема 2.3)

МП 38

Отже, структурно-прагматичними особливостями організації ММП «З мари книг і людей», «І знов я влізаю в танк» є автономність складових частин (МП), які забезпечують когерентність ММП. Водночас кожна з МП утворює когерентні (тематичні) зв'язки на рівні дискурсу. У такий спосіб формується дискурсивна зв'язність усієї мовленнєвої діяльності авторки; дослідник має змогу відслідковувати й теми мовця та – ширше – зв'язність на рівні усього публічного дискурсу (повторювані теми, формування суспільно важливих смислів тощо). ММП «І знов я влізаю в танк» властиве групування МП навколо підтеми (в межах однієї з тем).

Кільцева структура організації ММП реалізує категорії проспекції, ретроспекції, когеренції. Для формування проспективних, ретроспективних та когерентних зв'язків О. Забужко використовує переважно автосемантичні елементи, а також власні імена, власні назви. Дискурсивні зв'язки між МП виражено примітками, поясненнями. Такі зв'язки є засобом формування текстових парадигм (інтегрування МП у ММП та посилання на інші МП).

При структуруванні ММП О. Забужко припускається певної жанрової довільності (наприклад, коли до жанру «нон-фікшн», як-от статті, есе, спогадів, долучено і жанр інтерв'ю), тобто спостерігаємо розширення текстових парадигм. У цілому на рівні одиниць вищого структурно-прагматичного рівня відбувається процес постійного формування, видозмін, переходу від одного виду дискурсу до іншого (наприклад, від усного до письмового, від монологічного до діалогічного тощо), від одного жанру до іншого, взаємного доповнення, тобто це «живий» динамічний дискурс.

Однією з особливостей дискурс-портрета О. Забужко на рівні прагматичної координати є об'єднання МХ у МК не лише у діалогічних жанрах, як-от інтерв'ю, а й у монологічних (зокрема, есе, спогадах тощо). Тобто в межах одного абзацу авторка використовує більше ніж одну мікротему. Це надає текстам великої діяльній орієнтованості. Такий дискурс характеризується підсиленням впливу на адресата шляхом передавання необхідної для цього інформації та фокусування на важливих смислах.

У досліджених текстах О. Забужко простежуються чіткі зв'язки між мікротемами в межах однієї МП: це або об'єднання кількох мікротем навколо головної теми, або послідовний перехід однієї мікротем до іншої. Спостерігаються випадки вживання МХ, що виконують функцію ланцюжка, який забезпечує перехід від однієї теми до іншої. Мікротем в межах МП реалізуються і як ілюстрація думки. Отже, одним з аспектів розгортання прагматичної координати дискурсу О. Забужко є передавання автороцентричної інформації. Наратив ускладнюється додатковими міркуваннями у формі автосемантичних елементів, за допомогою яких авторка доповнює відповідні МК, або відкритих запитань.

На рівні МП послідовні зв'язки забезпечують переважно розгортання наративного дискурсу. В межах МП авторка широко використовує різні

види кільцевих, зворотних та доповнювальних зв'язків: це привертання уваги до ключових думок тексту, їх доповнення, уточнення або ілюстрація. Зворотні зв'язки є засобом вираження категорії ретроспекції та привертання уваги до змістово-фактуальної і змістово-концептуальної інформації. Це повернення до висловленої думки, її акцентування.

О. Забужко використовує власні назви як засіб формування різних типів зв'язків між структурно-прагматичними елементами (зокрема, послідовних, зворотних, зворотно-дистанційних). Водночас власні назви авторка використовує і як частину формування концепту (основної ідеї твору). Такою є, зокрема, назва есе «Повернення до Грацу» (збірка «З мапи книг і людей»).

Поширеним є вживання метамовленнєвих МА, що зумовлено великою кількістю автосемантичних елементів (уточнень, мікровідступів, міркувань) у творах О. Забужко. Широко вживаними є й дейктичні одиниці.

Наприклад:

(що герої його книжки до зоопарку ходять чомусь у Лондоні, мене нісكيلечки не бентежило); (другий бік тієї ж медалі) (Забужко-1, с. 15).

Висока частотність вживання таких одиниць пояснюється важливістю для письменниці категорії інтертекстуальності та адресантоцентричної інформації. Більшість використовуваних дейктичних елементів є зумовленими контекстом і виражені переважно еліптичними та безособовими реченнями. Дейктичні автосемантичні МХ вжито й у формі відкритого запитання з різними варіантами гіпотетичної відповіді. Найчастіше дейктичні МХ такого типу є додатковими міркуваннями у формі квеситива.

Наприклад:

(от тільки – чи став би він тоді моїм дідом? чи не потекло б його життя по геть іншому руслу – з іншою жінкою, іншими дітьми, а чого доброго, й іншою країною?) (Забужко-1, с. 128).

Вживання різних за спрямованістю МА зумовлюється завданнями та типом тексту: зокрема, у текстах-міркуваннях можуть переважати когнітивно-орієнтовані МА, а в текстах-розповідях – метамовленнєві МА та адресат-орієнтовані МА.

Кожна з координат дискурс-портрета мовної особистості (семантична, прагматична, синтактична, сигматична) може бути виявлена в смисловій структурі текстів. Відповідно до семіотичного підходу така смислова структура є комбінаціями смислових шарів (Зернецький, 1992, с. 111):

1. Я – Я – внутрішні автокомунікації особистості.
2. Я – ТИ – стосунки особистості з іншою людиною.
3. Я – МИ – взаємовідносини особистості із суспільством та суспільними групами.
4. Я – УСІ МИ – взаємовідносини особистості з людством.
5. Я – УСЕ – взаємозв'язки особистості з природою.
6. Я – ДРУГЕ УСЕ – взаємозв'язки особистості з рукотворним матеріальним середовищем.
7. Я – ТРЕЄ УСЕ – взаємозв'язки особистості з духовною культурою.
8. Я – ВСЕЗАГАЛЬНЕ УСЕ – взаємозв'язки особистості з Всесвітом.

Смислову структуру текстів О. Забужко на рівні семантичної координати вже було розглянуто в окремій статті (Куранова, 2020, с. 70–71). Окреслимо домінування комбінацій смислових шарів на рівні прагматичної координати дискурс-портрета Оксани Забужко:

Я – Я – внутрішні автокомунікації автора. Така комбінація представлена передусім автосемантичними елементами – уточненнями, мікровідступами, міркуваннями, посиланнями на власні тексти (зокрема щоденники, листи). Ця смислова структура властива також і записам О. Забужко в мережі Facebook.

Я – ТИ – відносини особистості з іншою людиною. Цей тип комбінації смислових шарів реалізовано у метамовленнєвих актах, квеситивах, що передають відкриті запитання, адресат-орієнтованих МА. Така смислова структура властива есеїстиці О. Забужко (в тому числі у збірці *«З мата книг і людей»* – есе *«Повернення до Грацу»*, *«Прочитай мене»*, *«Ефект присутності»*), текстам інтерв'ю (наприклад, *«Коли ти “Старший” і за спиною в тебе нікого вже нема»*), записам у мережі Facebook. У есеїстиці такі смислові структури виражено мікротемами та їх послідовностями (міністоріями, у яких висвітлено відносини авторки з іншими особами), а також тематичними об'єднаннями в межах макромовленнєвих подій.

Я – МИ – відношення особистості з суспільством та суспільними групами (народом, нацією, державою групою тощо). Тексти з такою смисловою структурою широко представлені у есеїстиці О. Забужко (це переважна більшість есе у збірці *«І знов я влізаю в танк»*), наприклад, *«Нескромна чарівність номенклатури»*, *«Майдан проти матриці»*, *«Про поневолений розум України і про непочутий голос Донбасу»*.

Я – УСІ МИ – відношення особистості з людством. Як і попередні типи, реалізовано у есеїстиці, переважно в автосемантичних елементах (МХ, що є додатковими міркуваннями, поясненнями).

Я – ДРУГЕ ВСЕ – відношення особистості з другою природою, з рукотвірним матеріальним середовищем. На рівні прагматичної координати реалізовано у автосемантичних МХ, а також через тематичне структурування МП у межах ММП (наприклад, підрозділи «*Читати*» та «*Писати*» у збірці «*З мапи книг і людей*», підрозділи «*Харківський диптих*», «*Польський диптих*» у збірці «*І знов я влізаю в танк*»).

Я – ТРЕТЄ ВСЕ – взаємовідношення особистості з духовною культурою. Подібно до попереднього типу, виражені автосемантичними МХ та особливостями тематичного структурування МП у межах ММП (зокрема, підрозділ «*Бачити*» у збірці «*З мапи книг і людей*», підрозділ «*Візитівки: Три селфі з різних ракурсів*» у збірці «*І знов я влізаю в танк*»).

Я – УСЕЗАГАЛЬНЕ УСЕ – взаємовідношення особистості з Всесвітом. На рівні прагматичної координати виражені в автосемантичних МХ (міркуваннях, доповненнях). Представлені вони й у текстах інтерв'ю.

Докладніше результати дослідження комбінацій смислових шарів на рівні прагматичної координати буде представлено в подальших публікаціях.

Висновки

Цілісний дискурс-портрет мовної особистості є дослідженням прагматичної, семантичної, сигматичної, синтактичної координат її мовленнєвої діяльності, визначенням смислової структури відповідних текстів. Моделювання прагматичної координати дискурс-портрета мовної особистості пов'язане із визначенням різнорівневих структурно-прагматичних одиниць, їх взаємозв'язків та можливостей чинити прогнозований вплив на адресата. В результаті дослідження виявлено структурну багатofункціональність використовуваних О. Забужко МП як структурно-прагматичних одиниць, їх укрупнення, тематичне ускладнення, кільцевий принцип побудови. Наслідком дискурс-аналізу збірок есеїстики О. Забужко стало виокремлення структурно-прагматичної одиниці, більшої за мовленнєву подію, – макромовленнєвої події; її наявність свідчить про властиву письменниці тенденцію до розширення текстових парадигм.

Виявлено характерні для авторки типи мовленнєвих актів та виокремлено види їх зв'язків.

Подальший розвиток таких досліджень дасть змогу упорядкувати дані щодо особливостей розгортання персональних дискурсів за прагматичною координатою та процедури створення цілісного дискурс-портрета мовної особистості.

Список джерел

- Забужко 1 – Забужко, Оксана. (2012). З мапи книг і людей: збірка есеїстики. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”».
- Забужко 2 – Забужко, Оксана. (2016). «І знов я влізаю в танк...». Вибрані тексти 2012–2016: Статті, есе, інтерв'ю, спогади. Київ: Видавничий дім «КОМОРА».

Список використаної літератури

- Бацевич, Ф. С. (2005). *Лінгвістична генологія: Проблеми і перспективи*. Львів: ПАІС.
- Бацевич, Ф. С. (2010). *Нариси з лінгвістичної прагматики*. Львів: ПАІС.
- Зернецкий, П. В. (1992). *Речевое общение на английском языке (Коммуникативно-функциональный анализ дискурса)*. Киев: Лыбидь.
- Зернецкий, П. В., & Рябоконь, Г. Л. (2017). Мовні особистості у британському парламентському дискурсі. *Магістеріум. Мовознавчі студії*, 66, 37–42.
- Зернецкий, П. В., & Рябоконь, Г. Л. (2019). Організаційна структура британського парламентського дискурсу: прагмалінгвістичний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство)*, 2, 20–29.
- Космеда, Т. А. (2018). Лінгвокреативність Лесі Українки в її еґо-текстах (на матеріалі епістолярію поетеси (1870–1890) та її роздумів про листи в художніх текстах). *Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo*, LXII (7), 91–109.
- Космеда, Т. А. (2019). Лінгвокреативність С. І. Дорошенка в моделюванні еґо-текстів: жанр віншування-привітання-присвяти. *Лінгвістичні дослідження*, 50, 7–17.
- Куранова, С. І. (2014). Лінгвопрагматичний вимір дискурсу інтерв'ю. *Магістеріум. Мовознавчі студії*, 57, 37–43.
- Куранова, С. І. (2017). Перспективи дослідження публічної мовної особистості в аспекті жанрової та реґістрової теорії. *Мовознавство. Науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні*, 5, 42–54.
- Куранова, С. І. (2018а). Загальні характеристики та структурно-прагматичні аспекти створення дискурс-портрета (на матеріалі публіцистики О. Забужко). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 26, 82–89.
- Куранова, С. І. (2018б). Стратегії, тактики та прийоми мовленнєвої діяльності як компонент моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*, 4, 33–47.
- Куранова, С. І. (2020). Семантична координата моделювання дискурс-портрета мовної особистості. *Мовознавство. Науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні*, 2, 59–74.

- Макаров, М. Л. (2003). *Основы теории дискурса*. Москва: ИТДГК «Гнозис».
- Ухванова-Шмыгова, И. Ф. (2014). *Каузально-генетический подход в контексте лингвистики дискурса*. Минск: БГУ.
- Яворська, Г. М. (2000). *Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада*. Київ: Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні.
- Dijk, T. A. van. (1997). The study of discourse. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse as structure and process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (pp. 1–34). London: SAGE Publications.
- Zernetska, O., & Zernetski, P. (2017). Internet: Discourse or Pandiscourse. In I. Ouhvanova (Ed.), *The Theory of Discourse: Current approaches in Eastern Europe* (pp. 297–300). Berlin: SPRACH-LIT, De- iure-pl.

References

- Batsevych, F. S. (2005). *Linhvistychna henolohiia: Problemy i perspektyvy perspektyvy [Linguistic genology: Problems and perspectives]*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
- Batsevych, F. S. (2010). *Narysy z linhvistychnoi prahmatyky [Essays on linguistic pragmatics]*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
- Dijk, T. A. van. (1997). The study of discourse. In T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse as structure and process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (pp. 1–34). London: SAGE Publications.
- Kosmeda, T. A. (2018). Linhvokreatyvniest Lesi Ukrainky v yii ego-tekstakh (na materialy epistoliariumu poetesy (1870–1890) ta yii rozdumiv pro lysty v khudozhnikh tekstakh) [Linguistic creativity of Lesya Ukrainka in her ego-texts (on the materials of poet's letters (1870–1890) and her thoughts on them in belles-letters texts)]. *Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo, LXII* (7), 91–109 [in Ukrainian].
- Kosmeda, T. A. (2019). Linhvokreatyvniest S. I. Doroshenka v modeliuvanni ego-tekstiv: zhanr vinvshuvannya-pryvittannya-prysviaty [Linguistic creativity of S. I. Doroshenko in modeling of ego-texts: the genre of congratulation, greeting, dedication]. *Linhvistychni doslidzhennia, 50*, 7–17 [in Ukrainian].
- Kuranova, S. I. (2014). Linhvoprahmatychnyi vymir dyskursu interv'iu [Linguopragmatic parameter of the interview discourse]. *Mahisterium. Movoznavchi studii, 57*, 37–43 [in Ukrainian].
- Kuranova, S. I. (2017). Perspektyvy doslidzhennia publichnoi movnoi osobystosti v aspekti zhanrovoi ta rehistrovoy teorii [New vistas in the study of public language personality within the framework of genre and register theory]. *Movoznavstvo. Naukovo-teoretychnyi zhurnal Instytutu movoznavstva im. O. O. Potebni, 5*, 42–54 [in Ukrainian].
- Kuranova, S. I. (2018a). Zahalni kharakterystyky ta strukturno-prahmatychni aspekty stvorennia dyskurs-portreta (na materialy publitsystyky O. Zabuzhko) [General peculiarities and structural pragmatic aspects of the creation of discourse portrait (on thr materials of O. Zabuzhko essays)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Filolohiia (movoznavstvo), 26*, 82–89 [in Ukrainian].
- Kuranova, S. I. (2018b). Stratehii, taktiky ta priomy movlenniyevoi diialnosti yak komponent modeliuvannya dyskurs-portreta movnoi osobystosti [Strategies, tactics and ways of speech activity as a component of modelling of discourse portrait of language personality]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne, 4*, 33–47 [in Ukrainian].

- Kuranova, S. I. (2020). Semantyczna koordynata modeliuvannia dyskurs-portreta movnoi osobystosti [The semantic parameter of language personality discourse portrait modeling]. *Movoznavstvo. Naukovo-teoretychnyi zhurnal Instytutu movoznavstva im. O. O. Potebni*, 2, 59–74 [in Ukrainian].
- Makarov, M. L. (2003). *Osnovy teorii diskursa [The basics of discourse theory]*. Moskva: ITDGG “Gnozis” [in Russian].
- Uhvanova-Shmygova, I. F. (2014). *Kauzal'no-geneticheskij podhod v kontekste lingvistiki diskursa [Causal-genetic approach in the context of discourse linguistics]*. Minsk: BGU [in Russian].
- Yavorska, H. M. (2000). *Preskryptyvna linhvistyka yak dyskurs: Mova, kultura, vlada [Prescriptive linguistics as discourse]*. Kyiv: Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni [in Ukrainian].
- Zerneckij, P. V. (1992). *Rechevoe obshhenie na anglijskom jazyke (Kommunikativno-funkcional'nyj analiz diskursa) [Speech communication in English (communicative-functional discourse analysis)]*. Kiev: Lybid' [in Russian].
- Zernetska, O., & Zernetski, P. (2017). Internet: Discourse or Pandiscourse. In I. Ouhvanova (Ed.), *The Theory of Discourse: Current approaches in Eastern Europe* (pp. 297–300). Berlin: SPRACHLIT, De- iure-pl.
- Zernetskyi, P. V., & Riabokon, H. L. (2017). Movni osobystosti u brytanskomu parlamentskomu dyskursi [Language personalities in British parliamentary discourse]. *Mahisterium. Movoznavchi studii*, 66, 37–42 [in Ukrainian].
- Zernetskyi, P. V., & Riabokon, H. L. (2019). Orhanizatsiina struktura brytanskoho parlamentskoho dyskursu: prahmalinhvistychnyi aspekt [Organizational structure of British parliamentary discourse: pragmalinguistic aspect]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky (Movoznavstvo)*, 2, 20–29 [in Ukrainian].

Abstract

Svitlana Kuranova

PRAGMATIC COORDINATE OF MODELLING LANGUAGE PERSONALITY DISCOURSE PORTRAIT

Background. For modern linguistics research in the sphere of language personality is very important but not a developed trend. Language personality discourse portrait is a group of methods of texts analysis which takes into account the polyphony of texts contents and information which characterizes personality. A coherent language personality discourse portrait can be modeled as a result of multi aspect pragmatic, semantic, syntactic analysis of corresponding texts.

Purpose. The purpose of the article is a research of peculiarities of formation of the language personality discourses' pragmatic coordinates.

Methods. The materials of the research of Oksana Zabuzhko's essays are investigated by the methods of pragmatic analysis and discourse analysis.

Results. The structural pragmatic organization of Oksana Zabuzhko's essays are characterized, with special attention paid to the peculiarities of functioning of pragmatic units of different levels. It is clarified that at the highest structural pragmatic level the process of constant forming changing from one type of discourse into another, from one genre to another takes place.

Discussion. Modelling of a pragmatic coordinate of the language personality discourse portrait is connected with singling out and analyzing the structural pragmatic units of different levels, their interconnections, and the possibilities to influence the addressee. The results of the research show the existence of structural multi-functionality of speech events used by O. Zabuzhko as structural pragmatic units, their tendency for further enlargement, thematic complication, and the tendency for their organization according to the circular principle. The development of such research will bring the possibility to duly arrange the data as to peculiarities of creation of personal discourses according to the pragmatic coordinate and the process of forming a coherent whole language personality discourse portrait.

Keywords: discourse portrait, pragmatic coordinate, speech act, speech move, speech pace, speech event, strategies, tactics.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 27.02.2020